

УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

На правах рукопису

**Никифорчин
Іван Олексійович**

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБОРОТ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ**

Спеціальність 12.00.08 - кримінальне право
і кримінологія; виправно-трудове право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків - 1994



Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українській державній юридичній академії

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор
Баулін Юрій Васильович

Офіційні опоненти: 1. Доктор юридичних наук, професор
Пінаєв Анатолій Олексійович
2. Кандидат юридичних наук, доцент
Мірошниченко Наталія Анатоліївна

Провідна організація - Інститут держави і права
Національної академії наук України (м.Київ)

Захист відбудеться 27 жовтня 1994р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068.25.02 в
Українській державній юридичній академії (310024, Харків,
вул.Пушкінська,77)

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Ук-
раїнської державної юридичної академії (310024, Харків,
вул.Пушкінська,77)

Автореферат розісланий "26" вересня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук, професор

Даньшин І.М.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Ефективне використання досягнень цивілізації суттєвим чином збільшує можливості людства в забезпеченні як індивідуального здоров'я, так і здоров'я всього населення. Разом з тим вирішенню цих завдань заважають негативні тенденції, які визначились останнім часом, в тому числі, неконтрольований оборот наркотичних засобів. За даними експертів ООН, прибутки від незаконних операцій з наркотиками і психотропними речовинами, що досягли 500 млрд.доларів за рік, вже випереджають прибутки від продажу нафти і після прибутків від озброєння посідають друге місце в міжнародному торговому обороті. Ці фінансові кошти дозволяють наркомафії створювати "тіньові" економічні структури, підривати економіку і політичні засади держав, сіяти терор і насильство. Проблема наркотизму (суспільно небезпечної поведінки) і наркоманії (хвороби) - деякого часу переросла національні кордони і не є більше "монополією" розвинутих країн.

Наркоманія і незаконний оборот наркотичних засобів не минули і Україну, хоча масштаби цих явищ неспівставимі з їх розповсюдженням в інших країнах. В Україні за останні два роки від зловживання наркотиками загинуло 1019 чоловік. Зареєстровано 4,2 тис. споживачів наркотиків, хоча їх фактична кількість за оцінками спеціалістів досягає 400 тисяч чоловік. За 7 місяців 1994 р. виявлено 502 організовані злочинні групи, які вчинили 1852 злочини. У них вилучено 344 кг. наркотичних засобів. До України як до ринку збуту і транзитного переміщення наркотиків посилюється увага з боку міжнародної мафії.¹

Незважаючи на відносно "скромні", за офіційними даними, симптоми цього феномена, для боротьби з ним потрібні негайні зусилля всього суспільства, застосування необхідних і достатніх заходів. В чис-

1 Див., наприклад: Голос України. - 1994. - 19 серпня.

темі цих заходів чимале місце посідають норми кримінального права, що забезпечують кримінально-правову охорону здоров'я населення шляхом встановлення заборони неконтрольованого державою обороту наркотичних засобів. В чинному КК України¹ відповідальність за посягання, пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів, передбачена в статтях 229-1 - 229-9 глави Х "Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я": "Незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевозка, пересилка або збут наркотичних засобів" (ст.229-1), "Розкрадання наркотичних засобів" (ст.229-2), "Посів або вирощування заборонених до вирощування опійного маку і конопель" (ст. 229-3), "Організація або держання домів для вживання наркотичних засобів" (ст. 229-4), "Схиляння до вживання наркотичних засобів" (ст.229-5), "Незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевозка або пересилка наркотичних засобів без мети збуту" (ст. 229-6), "Порушення правил виробництва, придбання, зберігання, обліку, відпуску, перевозки або пересилки наркотичних засобів" (ст.229-7), "Незаконні придбання або зберігання наркотичних засобів у невеликих розмірах" (ст.229-8), "Незаконні посів або вирощування олійного маку і конопель" (ст.229-9)².

В зв'язку з великим значенням вказаних норм КК їх теоретичному аналізу приділено серйозну увагу. Саме цим проблемам присвятили свої праці Л.М.Анисимов, О.Г.Альошін, Т.І.Вауліна, В.О.Глушков, І.Н.Дружинін, К.О.Карпович, О.В.Колесник, К.Ш.Курманов, П.С.Матишевський, М.М.Кадиров, Д.Є.Метревелі, Н.А.Мірошниченко, А.А.Му-

- 1 Далі при посиланнях на статті КК, якщо інше не обумовлено, мається на увазі Кримінальний Кодекс України 1960 р.
- 2 "Контрабанда наркотичних засобів" (ст.70, гл. 1 КК), і "Незаконна передача заборонених предметів особам, які утримуються в виправно-трудових установах, слідчих ізоляторах, лікувально-трудових і лікувально-виховних профілакторіях" (ст. 183-4, гл. УІІІ КК), виходячи із особливостей їх безпосередніх об'єктів, автором не віднесені до незаконного обороту наркотичних засобів і тому в роботі не розглядаються.

зика, А.Е.Реджепов, В.В.Росипашвілі, В.М.Смітєнко, М.С.Хруппа, Е.Х.Чекушев та ін.

Проте слід зауважити, що більша частина робіт цих та інших автор... присвячена дослідженню окремих видів так званих "наркотичних" злочинів. В них дається характеристика елементів складів цих злочинів, аналізуються кваліфікуючі ознаки, проводиться відмежування від суміжних злочинів і т.ін. Разом з тим, останнім часом були зроблені спроби більш широких узагальнень діянь, що розглядаються (Т.І.Вауліна, М.М.Кадиров), в яких "наркотичні" злочини піддано певній систематизації, сформульовано відповідні рекомендації. Однак, очевидно, що наука кримінального права перебуває лише на початку цього шляху. Між тим глибоке дослідження проблем кримінальної відповідальності за окремі "наркотичні" злочини можливе тільки на основі узагальнених висновків. З цієї точки зору заслуговує на увагу дослідження видових ознак "наркотичних" злочинних посягань, вивчення тенденцій, що існують в світовому співтоваристві, стосовно характеру і заходів боротьби з "наркотичними" злочинами, обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування. Особливу актуальність вирішення цього завдання набуває в теперішній час, коли проводиться активна робота з підготовки нового КК України. Існує нагальна потреба вивчення досвіду і врахування різних підходів до регулювання обороту наркотичних засобів, які використовуються в інших країнах, а так само у загальнених рекомендацій міжнародних організацій, в т.ч. ООН, для яких проблема, що розглядається, стала предметом пильної уваги.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри кримінального права Української державної юридичної академії у рамках досліджень Академії.

Метою дослідження є аналіз деяких загальних питань, що стосуються кримінальної відповідальності за незаконний оборот наркотичних засобів; виявлення основних тенденцій законодавчої і судової

практики у справах даної категорії; визначення шляхів підвищення ефективності кримінального законодавства з проблеми, яка досліджується. Зміст роботи підпорядкований ідеї диференційованого підходу до кримінально-правової заборони обороту наркотичних засобів, виходячи з особливостей предмета і функціонально-предметних дій з ним. З урахуванням цього перед дослідженням поставлені основні завдання:

1) розкрити загальні ознаки елементів складів злочинів, передбачених ст.ст. 229-1 - 229-9 КК;

2) дати загальне поняття цих злочинів;

3) сформулювати і обґрунтувати пропозиції щодо криміналізації і декриміналізації, кваліфікуючих ознак, розширення підстав і умов застосування кримінального заохочення для вдосконалення норм, які розглядаються, і практики їх застосування.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання. Використовувались окремо-наукові методи пізнання - історичний, порівняльний, логіко-семантичний, системно-структурний. Об'єктом дослідження є проблеми кримінальної відповідальності за злочини, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів, предметом - видовий об'єкт вказаних злочинів, їх загальні ознаки, застосування та вдосконалення кримінального законодавства у справах, що пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів.

Дисертант вивчив судову практику всіх судів Харківської області, вибірково судову практику інших регіонів України за 1989-1993рр., опубліковану практику вищих судових органів. Всього по визначеній програмі було узагальнено 300 кримінальних справ. В роботі були використані також матеріали преси. Правову базу дослідження складають нормативні акти різних галузей права, а також положення міжнародних конвенцій що регламентують оборот наркотичних засобів. Використані також праці з загальної

теорії права, наукові розробки в окремих галузях права, та наукові праці з соціології, кримінології, медицини.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим в кримінально-правовій науці України спеціальним дослідженням загальних проблем кримінальної відповідальності за незаконний оборот наркотичних засобів.

Конкретний внесок дисертанта в розробку наукових результатів полягає в тому, що ним особисто обґрунтовано низку нових положень, які мають значення для науки і практики і виносяться на захист:

1. Вперше в науковій літературі обґрунтовується висновок, що група посягань, пов'язаних з оборотом наркотичних засобів, має свій видовий об'єкт - контрольований державою оборот наркотичних засобів, який є складовою частиною здоров'я населення як родового об'єкту, що зазнає шкоди від "наркотичних" злочинів.

2. На цій підставі розкривається механізм заподіяння шкоди родовому об'єкту посягання: особи, які зобов'язані дотримуватися правового режиму обороту наркотичних засобів, порушують встановлені приписи і розривають існуючий соціальний зв'язок шляхом незаконного використання наркотичних засобів. Внаслідок цього ці засоби опиняються за межами контрольованого обороту, що врешті-решт завдає шкоди здоров'ю населення.

3. На відмінність від поглядів, які мають місце, обґрунтовується висновок про те, що наркотичний засіб як предмет злочинів, що розглядаються, характеризується єдністю трьох ознак: 1) фізичної (яка відображає матеріальну природу і виключає, визнання за наркотичні будь-яких поглядів, знань, ідей тощо, навіть об'єктивованих зовні); 2) юридичної (яка полягає в закріпленні переліку наркотичних засобів в спеціальних нормативних актах); 3) наркогенної (яка відображає біохімічну, фармакологічну природу наркотичних засобів, що полягає у вчиненні специфічного впливу на центральну нервову систему).

4. Вперше в літературі пропонується розподілити наркотичні засоби залежно від ступеню їх наркогенності на два види: 1) сильнодіючі і 2) несильнодіючі. Обґрунтовується, що така класифікація повинна знайти своє відображення в списку (переліку) відповідного органу з контролю обороту наркотичних засобів, а також при конструюванні складів "наркотичних" злочинів.

5. По-новому класифікуються предметні дії, які утворюють собою незаконний оборот наркотичних засобів. Як критерій класифікації використовується предметно-функціональний, що відображає зв'язок створення і наступного обороту наркотичних засобів. Показується кримінально-правове значення цієї класифікації.

6. На відміну від поширених в літературі поглядів обґрунтовується, що вказівки на адміністративну преюдицію, а так само на особливо небезпечного рецидивіста не свідчать про спеціального суб'єкта злочинів.

7. Пропонується нове загальне поняття злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів - це злочини винні суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, що порушують абсолютну або відносну заборону здійснення операцій з наркотичними засобами загальними чи спеціальними суб'єктами і свідчать про їх вихід за межі контрольованого державою обороту, що створює небезпеку завдання шкоди здоров'ю населення.

8. На підставі аналізу тенденцій розвитку зарубіжного законодавства про боротьбу з наркотизмом обґрунтовується висновок про більш доцільний для України розвиток кримінального законодавства на схрещенні двох світових тенденцій, а саме поєднанні жорсткого і ліберального підходів кримінального законодавства і практики його застосування в справах боротьби зі злочинним оборотом наркотичних засобів.

9. Доказується необхідність декриміналізації виготовлення, перевезки і пересилки наркотичних засобів у невеликих розмірах та незаконного посіву або вирощування олійного маку; введення адміністративної преюдиції в ч.1 ст.229-6 (виготовлення, придбання, зберігання, перевозка,

пересилка наркотичних засобів без мети збуту), а також необхідність криміналізації пропаганди та реклами наркотичних засобів.

10. Піддані узагальненому аналізу конструкції диспозицій статей КК, що передбачають альтернативні дії щодо злочинного обороту наркотичних засобів; обґрунтовано існування своєрідної реальної та ідеальної сукупності альтернативних злочинних діянь, які передбачені однією і тією ж статтею КК та дається їй кримінально-правова оцінка.

11. Пропонується нова класифікація кваліфікуючих ознак незаконного обороту наркотичних засобів. Залежно від ступеню їх розповсюдженості в складах "наркотичних" злочинів вони класифікуються на такі три групи: 1) загальні, тобто передбачені у всіх кваліфікованих складах даної групи злочинів; 2) особливі (спеціальні) - притаманні тільки частині складів, що розглядаються; 3) одиничні, тобто передбачені в одному якому-небудь складі злочину. Показано значення такої класифікації для вдосконалення кримінального законодавства.

12. На відмінність від існуючих думок, обґрунтовані пропозиції по розширенню підстав і умов застосування кримінального заохочення, яке передбачає обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності за такі види злочинного обороту наркотичних засобів, як їх виготовлення, придбання, перевозка і пересилка.

13. Запропонована нова систематизація складів "наркотичних" злочинів у проекті КК як складової частини злочинів проти здоров'я населення, сформульовані диспозиції відповідних статей.

Теоретична і практична значущість дослідження така: а) в галузі науково-дослідницькій - дисертація може бути матеріалом для подальшої розробки загальних і спеціальних питань кримінальної відповідальності за незаконний оборот наркотичних засобів; б) в правотворчості - висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані при підготовці проекту КК України; в) в правозастосуванні - рекомендації, які обґрунтовані в дисертації, мають за мету вдосконалення практики застосування кримінального закону, що передбачас

відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів; г) в учбовому процесі - положення і висновки дисертації можуть бути використані при підготовці відповідної учбово-методичної літератури, а також в науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація роботи. Основні положення дисертації і рекомендації викладені в чотирьох наукових публікаціях автора, а також обговорені на конференції молодих науковців і пошукачів в Харкові (1994).

Пропозиції автора в певній мірі враховані робочою групою Кабінету Міністрів України з підготовки проекту КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконний оборот наркотичних засобів. Положення і висновки дисертації використані автором при підготовці висновку на проект Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах, що пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів. Одержані дисертантом результати використовуються в учбовому процесі Української державної юридичної академії. З теми дисертації автор підготував роздавальні матеріали для самостійної роботи студентів.

Відповідно до мети, предмету і логіки дослідження структура дисертації складається зі вступу, двох глав, які містять вісім параграфів, і висновку. Обсяг дисертаційної роботи - 175 сторінок. В додатку до неї надається список використаної літератури.

Зміст роботи

У "Вступі" обґрунтовується актуальність, мета, об'єкт і предмет, а також структура дослідження, вказується новизна і практична значущість, формулюються положення, що виносяться на захист, вказується апробація дослідження.

Глава перша "Поняття і кримінально-правова характеристика злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів" присвячена комплексному аналізу загальних ознак вказаних складів злочинів. У зв'язку з цим досліджуються їх об'єкти, об'єктивна і суб'єктивна сторони,

а також суб'єкти. Главу відкриває § 1 "Об'єкт злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів", в якому автор, ідучи від загального до окремого, спочатку аналізує їхній родовий об'єкт. Ним визнається здоров'я населення як складне комплексне явище, що становить собою сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я невизначеного кола осіб при наданні і отриманні медичної допомоги або використанні сильнодіючих і отруйних речовин чи наркотичних засобів в медичних і наукових цілях.

Значається, що забезпечення достатнього рівня здоров'я населення передбачає охорону довкілля, створення безпечних умов праці, лікувальну діяльність і т.ін. Заходи, що здійснюються в межах перелічених та інших сфер, прямо чи непрямо сприяють підтриманню належного рівня народного здоров'я. Однією з таких якісно однорідних сфер є контрольований державою оборот наркотичних засобів. Відносини, які при цьому складаються, безпосередньо пов'язані з охороною здоров'я населення. В зв'язку з цим визначаються соціальні фактори (наркогенний, моральний, економіко-демографічний та кримінологічний), які створюють необхідність встановлення контрольованого обороту наркотичних засобів.

Автор приєднується до обґрунтованого в літературі погляду про розповсюдження на ці засоби статусу дозвільної системи. В результаті зроблено висновок, що для групи злочинів, які розглядаються, поряд з родовим об'єктом (здоров'я населення) є властивим також підгруповий (видовий) об'єкт. Його створюють *відносини з приводу контрольованого державою обороту наркотичних засобів, що мають за мету виключити вихід останніх за межі встановленого правового режиму і забезпечити використання в суспільно корисних цілях.*

Залежно від механізму завдання шкоди об'єкту посягання діяння, що розглядаються, поділяються на дві групи: 1) злочинні діяння, суб'єктом котрих є будь-яка особа, здатна порушити відносини контрольованого обороту наркотичних засобів "зовні", виходячи за межі абсолютної заборони (наприклад, незаконне виготовлення, придбання,

зберігання, збут наркотичних засобів) і 2. злочинні діяння, що вчиняють особи, які виконують легальні дії з наркотичними засобами, але припустили їхній вихід за межі контрольованого обороту шляхом порушення відносної заборони (наприклад, порушення правил поведіння з наркотичними засобами). Таким чином, *порушення або недотримання вказаної абсолютної чи відносної заборони виступає як посягання на об'єкт кримінально-правової охорони, оскільки розриває існуючий соціальний зв'язок шляхом впливу на предмет, котрий опи- няється за межами контрольованого державою обороту.*

В § 2 "Предмет злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів" зазначається, що ознаками наркотичних засобів є фізична, юридична і наркогенна.

Перша - фізична ознака - відображає матеріальну природу наркотичних засобів. Різноманітна біологічна характеристика, хімічна формула, агрегатний стан, походження того чи іншого засобу не впливає на вирішення питання про віднесення його до наркотичних. Автором обґрунтовується доречність використання в чинному законодавстві терміну "наркотичні засоби" замість "наркотичні речовини". Термін "наркотичні засоби" покликаний уніфікувати всі можливі наркотикосисії. Показано кримінально-правове значення розмежування природних і синтетичних наркотичних засобів.

Другою ознакою наркотичних засобів є юридична ознака, під якою слід розуміти закріплення даного засобу як наркотичного в спеціальному переліку наркотичних засобів, що затверджений уповноваженим на те державним органом. Тому, "наркотичний засіб" - це не тільки медичне, але і юридичне поняття. Залежно від спектру впливу на центральну нервову систему в міжнародній класифікації виділяють крім наркотичних також і психотропні речовини, які знаходять своє закріплення в різноманітних переліках. Зазначається, що у вітчизняних нормативних актах така класифікація не використовується - і перші, і другі знаходяться в єдиному списку наркотичних засобів.

*Третьою - специфічною ознакою є наркогенність, котра виступає як їхня загальна властивість, іманентно притаманна якість, що проявляється в можливості чинити специфічний (стимулюючий, седативний, галюциногенний та ін.) вплив на центральну нервову систему. Зважаючи на те, що ознака, яка розглядається, повинна відобразити здатність наркотиків впливати на психічні процеси і викликати великий наркоманійний синдром, її запропоновано назвати не медичною, як це має місце в літературі, а *наркогенною ознакою*. Термін "наркогенний" відображає біохімічну, фармакологічну природу наркотичних засобів незалежно від їхнього застосування в медицині. Залежно від ступеню наркогенності, тобто інтенсивності впливу на центральну нервову систему пропонується розрізняти два види наркотичних засобів - сильнодіючі і несильнодіючі.*

Насамкінець зроблено висновок, що під наркотичним засобом як предметом "наркотичного" злочину слід розуміти наркогенні предмети (речовини), які мають матеріальну природу і у відношенні котрих встановлено спеціальний правовий режим, що забезпечує їхній контрольований державою оборот.

В § 3 "Об'єктивна сторона злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів" передусім аналізуються відповідні діяння, котрі є досить різноманітними (виготовлення, придбання, зберігання, перевозка, пересилка, збут, розкрадання, посів, вирощування і т.ін.). Для переважної їх більшості формою виявлення є активна поведінка суб'єкта. Виняток складають деякі види порушення встановлених правил поводження з наркотичними засобами (зберігання, обліку і т.ін.), що можуть виявлятися в формі бездіяльності. Зазначається, що у випадках, які розглядаються, діянню може виражатися як одиничним актом дії чи бездіяльності, так і сукупністю таких актів.

Далі аналізуються запропоновані в літературі узагальнені підходи до класифікації діянь в "наркотичних" злочинах. Обґрунтовується, що найбільш плідним при їхньому оцінюванні є функціональний підхід.

Він ґрунтується на залежності, що існує між наркотичним засобом, котрий є однією із детермінант способу вчинення "наркотичного" злочину, і характером дій особи, які пов'язані з відповідним наркотичним засобом. Це дозволило виділити *предметно-функціональний критерій* для диференціації сукупності злочинних діянь, які розглядаються. З урахуванням послідовності їхнього виконання, генетичного зв'язку між створенням наркотичного засобу і наступними діями з ним, діяння, що пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів, поділяються на такі види: 1) діяння, які пов'язані зі створенням (виготовленням) наркотичних засобів (їхнє виготовлення, посів і вирощування наркотиковмістких рослин); 2) діяння, які пов'язані із придбанням наркотичних засобів, в тому числі їхнє розкрадання; 3) діяння, які являють собою ту чи іншу форму володіння наркотичними засобами (зберігання, перевозка, пересилка); 4) діяння по розпорядженню наркотичними засобами, наприклад, їхній збут; 5) діяння, які являють собою створення умов для виготовлення, придбання, володіння, використання чи розпорядження наркотичними засобами (схилення до вживання наркотичних засобів, організація або держання домів для вживання наркотичних засобів, порушення встановлених правил поведінки з наркотичними засобами).

В далі сертації далі аналізуються погляди стосовно того збірного поняття, яким могли б охоплюватись всі різновиди діянь в "наркотичних" злочинах. Ґрунтуючись на міжнародних конвенціях, які присвячені боротьбі з наркотизмом, а також на логічному і граматичному тлумаченні законів, зроблено висновок, що таким поняттям є "незаконний оборот наркотичних засобів", яким охоплюються дії (бездіяльність) з наркотичними засобами, що завдають шкоди контрольованому державою обороту наркотичних засобів, стосовно яких в чинному КК встановлено кримінально-правову заборону.

На завершення параграфу зроблено висновок, що *об'єктивна сторона злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів, виражається у вчиненні суспільно-небезпечного діяння (дії чи*

бездіяльності), що порушує абсолютну чи відносну заборону неконтрольованого державою обороту наркотичних засобів.

В § 4 "Суб'єктивна сторона і суб'єкт злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів" зазначається, що на відмінність від мотиву, вказівка на мету є у деяких складах злочинів, що розглядаються (ст.229-1, 229-4, 229-6, 229-8, 229-9 КК). В інших складах вказівка на мету хоча і відсутня, але вона корелює певним мотивам. Дисертант виділяє найближчу і віддалену (кінцеву) мету в злочинах, що розглядаються. Мета "наркотичних" злочинів, яка вказана в законі або випливає із його змісту, стосується найближчої, безпосередньої мети злочину (наприклад, мета збуту). Однак, виникнення і постановка такої мети зумовлена наявністю у суб'єкта одночасно іншої, більш віддаленої, або кінцевої мети (наприклад, вжити викрадені наркотики, отримати наживу від їхнього збуту і т.ін.). Таким чином кінцева мета обумовлює постановку і досягнення безпосередньої мети "наркотичного" злочину, чим визначає прямий умисел на вчинення даного злочину і доводить його наявність.

Аналізуючи вину в складах "наркотичних" злочинів, автор зазначає, що хоча кримінальний закон і не містить будь-яких вказівок на її форму і види, однак висновок про це можна зробити виходячи із тлумачення закону. На думку дисертанта, склади "наркотичних" злочинів передбачають вину у вигляді прямого умислу, про що свідчать вказівки в диспозиції статті на: 1) спеціальну мету; 2) незаконність діяння; 3) адміністративну преюдицію і 4) характер діяння. Дисертант доводить, що злочини з формальним складом, до яких належать і "наркотичні" злочини, не можуть бути вчинені з непрямым умислом, як іноді вважають.

Разом з тим на відмінність від інших злочинів, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів, діяння, що передбачене ст.229-7, може бути вчинене як і з прямим умислом, так і з злочинної недбалості. Дисертант висловлює сумніви щодо можливості наявності тут злочинної самовпевненості.

Друга частина параграфу присвячена характеристиці суб'єкта в злочинах, які розглядаються. Насамперед аналізуються їхні загальні юридичні ознаки. При цьому розглядається проблема осудності (неосудності) осіб, які вчиняють "наркотичні" злочини в стані наркотичного сп'яніння. На думку дисертанта неосудність в таких випадках, як правило, виключається. Так само треба вирішувати це питання і стосовно вчинення діяння в період абстиненції

Вказано далі, що суб'єктом незаконного обороту наркотичних засобів може бути особа, яка досягла на момент вчинення злочину 16-річного віку, за винятком розкрадання наркотиків шляхом крадіжки, грабежу і розбійного нападу, за які кримінальна відповідальність настає по досягненні 14-річного віку. Дисертант аргументує, що мінімальний вік притягнення до відповідальності за втягнення неповнолітнього до вживання наркотичних засобів становить не 18 років (як іноді вважають), а 16 років.

При характеристиці видів суб'єктів вони поділяються на суб'єкти основних і кваліфікованих складів злочинів, що розглядаються. Робиться висновок: якщо основний склад "наркотичного" злочину характеризується загальним суб'єктом, то, як правило, і кваліфікований склад передбачає наявність такого ж суб'єкта. Спеціальний суб'єкт з'являється там, де його наділено такими додатковими ознаками, в зв'язку з якими він отримує особливий правовий статус порівняно з суб'єктом основного складу. При цьому, однак, якщо додаткові ознаки суб'єкта не впливають на його місце в системі об'єкту, то такий суб'єкт не є спеціальним. Саме тому на відмінність від поширених поглядів автор не відносить до числа спеціальних суб'єктів особливо небезпечного рецидивіста, особу, раніше засуджену або таку, що раніше вчинила один із "наркотичних" злочинів, а також особу, яка раніше притягалася до адміністративної відповідальності. В означених випадках, на його думку, змішані питання про спеціального суб'єкта як елемента складу злочину і про спеціальну

кримінально-правову і соціально-психологічну характеристику особи злочинця, яка впливає на диференціацію його відповідальності.

В главі II "Проблеми застосування і вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів" розглядаються актуальні питання законодавчої регламентації і практичного застосування норм, що аналізуються. В § 1 "Деякі тенденції застосування і шляхи подальшого розвитку кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів" зазначається, що широке розповсюдження незаконного обороту наркотичних засобів поставило вимогу об'єднання зусиль держав і це надало даним злочинам статус злочинів міжнародного характеру. Виділяються *дві тенденції* світової практики, які чітко простежуються, щодо загальної лінії боротьби з незаконним оборотом наркотичних засобів: 1) посилення кримінально-правових заходів боротьби з наркобізнесом і наркотизмом і 2) лібералізація кримінальної відповідальності за наркотизм, її диференціація, концентрація зусиль на розширенні медично-соціальних заходів. В цілому, однак, боротьба з наркотизмом базується в Україні на застосуванні репресивних заходів, які передбачені кримінальним законом.

З урахуванням фактичного стану і динаміки "наркотичної" злочинності в Україні дисертант вважає, що шляхи подальшого розвитку національного законодавства більш доцільно шукати на "перехресті" світових тенденцій, тобто шляхом компромісу між суворим підходом і лібералізацією в оцінюванні незаконного обороту наркотичних засобів. Доцільною вбачається альтернативна політика, що спрямована на інтеграцію боротьби з наркотизмом і дестигматизацію споживачів наркотиків. Елементами цієї політики повинно бути застосування заходів, які альтернативні покаранню, і забезпечення можливості відмови у кримінальному переслідуванні осіб, що вчинили деякі "наркотичні" злочини. Суттєву роль міг би відіграти диференційований підхід до

кримінально-правового оцінювання вчиненого залежно від характеру діянь з наркотичними засобами, ступеню їхньої наркогенності, а також особи винного. Вимагає послідовного вирішення питань про розширення умов звільнення від відповідальності за незаконний оборот наркотичних засобів та ін.

В § 2 "Питання криміналізації і декриміналізації діянь, які пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів", зазначається, що у групах злочинів, які виділяє дисертант, криміналізовано значну кількість суспільно-небезпечних предметно-функціональних дій, що належать до даної сфери. Разом з тим, з точки зору підстав кримінально-правової заборони дисертант приходять до висновку про можливість і доцільність криміналізації такого нового феномену в сфері розповсюдження наркотиків як їхня пропаганда і реклама з метою залучення невизначених осіб до вживання наркотичних засобів.

Розглядаючи проблеми декриміналізації, дисертант вважає, що спосіб декриміналізації за допомогою адміністративної преюдиції застосований у двох нормах КК - ст.229-9 (Незаконні посів і вирощування олійного маку і конопель) і ст.229-8 (Незаконні придбання або зберігання наркотичних засобів в невеликих розмірах). Разом з тим, законодавець не пішов тим же шляхом щодо тотожних з точки зору суспільної безпеки дій - виготовлення, перевозки і пересилки наркотичних засобів в невеликих розмірах. Тому було б слушним у даному випадку передбачити в диспозиції ст.229-8 КК всі ознаки об'єктивної сторони ст.229-6 (виготовлення, придбання, зберігання, перевозка, пересилка).

Такий же крок доцільно було б зробити і стосовно ст.229-6 КК, в якій треба було б передбачити кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевозку, пересилку наркотичних засобів без мети збуту незалежно від їхнього розміру тільки після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення.

Таке рішення могло б правити за компроміс поміж прихильниками повної декриміналізації відповідальності за виготовлення, придбан-

ня, зберігання, перевозку і пересилку наркотичних засобів без мети збуту (ст.229-6 КК), та позицією законодавця, котрий пішов на часткову декриміналізацію таких діянь (ст.229-8 КК). Декриміналізацію, на погляд автора, слід застосувати також і щодо посіву або вирощування олійного маку, оскільки це не відповідає підставам встановлення кримінально-правової заборони.

В § 3 "Проблеми конструювання основних і кваліфікованих складів злочинів, які передбачають незаконний оборот наркотичних засобів", зазначається, що особливістю конструкції складів, які розглядаються, є те, що в більшості з них (у восьми з дев'яти) діяння описані альтернативно. Характерною рисою диспозицій, що розглядаються, є також і те, що в них передбачаються тісно пов'язані між собою діяння. При цьому в диспозиціях вказаних статей передбачені не окремі способи такого обороту, як іноді вважають, а окремі його види, що відображені в певних діях. В свою чергу кожна з цих дій може бути вчинено різнманітними способами (наприклад, різні способи виготовлення наркотичних засобів, їхнього збуту і т.ін.).

Зазначається, що диспозиції статей, що розглядаються, передбачають різні за ступенем своєї складності діяння, які поділяються на три групи: прості, ускладнені та змішані. Аналізуючи випадки вчинення однією і тією ж особою двох чи більше діянь, що розглядаються, автор приходиться до висновку про можливість наявності тут своєрідної реальної або ідеальної сукупності злочинних діянь, які передбачені диспозицією однієї і тієї ж статті КК. При кваліфікації така сукупність знаходить своє відображення в тому, що винному треба ставити за провину всі види дій, які вчинені з одним і тим же наркотичним засобом.

Далі автор звертається до конструкції ст.229-7 КК, котра в даний час передбачає злочин із формальним складом. Диспозиція вказаної статті є бланкетною. Діапазон порушення правил поведження з наркотичними засобами досить широкий і ступінь суспільної небезпеки таких порушень є різним. Виходячи з цього, пропонується сконструювати матеріальний склад даного злочину, в якому передбачити як обов'язкову ознаку

об'єктивної сторони втрату наркотичних засобів у великих розмірах, або сильнодіючих наркотичних засобів, а так само їхнє розкрадання.

Переходячи до характеристики конструкцій кваліфікованих складів, дисертант зазначає, що із дев'яти статей КК, де передбачена відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів (ст.229-1 - 229-9), шість мають кваліфікуючі ознаки. В залежності від ступеню їхньої розповсюдженості вони поділяються на три види: загальні, особливі (спеціальні) та одиничні.

Загальною кваліфікуючою ознакою, злочинів, які розглядаються, є повторність у двох її видах: 1) повторність тотожних "наркотичних" злочинів і 2) повторність однорідних "наркотичних" злочинів. Дається характеристика їхніх загальних ознак. Розглядаються проблеми розмежування повторності тотожного "наркотичного" злочину і одиничного продовжуваного "наркотичного" злочину, а також повторності і сукупності "наркотичних" злочинів.

До числа особливих (спеціальних) кваліфікуючих ознак дисертант відносить вчинення "наркотичного" злочину: а) у великих розмірах; б) за попереднім зговором групою осіб і в) особливо небезпечним рецидивістом.

Розглядаючи множинність критеріїв визначення великого розміру незаконного обороту, автор пропонує віддати перевагу кількісно-якісному критерію. Вчиненням "наркотичного" злочину, що передбачений ч.2 ст.229-1 і ч.2 ст.229-2, за попереднім зговором групою осіб повинна, на думку дисертанта, визнаватися умисна участь в злочині двох чи більше осіб, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його виконання. При цьому заперечується можливість визнання співучасті у випадках, коли відповідальність інших учасників злочину була виключена внаслідок недосягнення ними відповідного віку або неосудності. Крім того дисертант не поділяє існуючу практику відносно визначення в таких випадках ролі співучасників як співвиконавців вчинюваних "наркотичних" злочинів.

Далі характеризуються шість одиничних кваліфікуючих ознак, а саме, вчинення злочину: 1) особою, раніше судимою за тотожний "наркотичний" злочин; 2) із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я; 3) шляхом розбійного нападу; 4) щодо двох чи більше осіб або 5) неповнолітнього; 6) особою, якій наркотичні засоби були довірені в зв'язку з її службовим станом або під охорону.

Насамкінець обґрунтовується, що урахування нових реалій в незаконному обороті наркотичних засобів вимагає законодавчого вдосконалення існуючих і закріплення нових кваліфікуючих ознак. Зокрема, пропонується дати трактовку повторності "наркотичних" злочинів у примітці до однієї із статей (наприклад, до ст.229-1 КК); обґрунтовується необхідність встановлення підвищеної кримінальної відповідальності за незаконний оборот сильнодіючих наркотичних засобів; аргументується необхідність посилення кримінальної відповідальності за протиправну корисливу діяльність, яка пов'язана з наркотичними засобами (наркобізнес); обґрунтовується введення такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення незаконного обороту наркотичних засобів організованою групою.

В § 4 "Застосування кримінального покарання і звільнення від кримінальної відповідальності у справах, що пов'язані з незаконним оборотом наркотичних засобів", аналізуються питання конструювання кримінально-правових санкцій, практики призначення покарання, а також звільнення від відповідальності за деякі "наркотичні" злочини.

Звертається увага на відносну суворість санкцій, що цілком виправдано і відповідає високому рівню суспільної небезпеки даних злочинів. Разом з цим, навряд чи можна визнати правильним низький показник санкцій майнового характеру (виправні роботи - 25 % від загальної кількості санкцій, і штраф - 6,2 %), застосування котрих могло б бути ефективним до осіб, які вчинили деякі злочини, що розглядаються (наприклад, передбачені ст.229-9 КК і ст.229-7 КК).

Зазначається також, що переважна більшість санкцій не містять вказівку на мінімальний розмір покарання (75 %). Звертається увага,

що для деяких злочинів, які аналізуються і визнаються тяжкими, мінімальні розміри покарань, які включені у відповідну санкцію, досить часто не узгоджені поміж собою: вони коливаються в діапазоні від 3 місяців (ч.1 ст.229-1, ч.2 ст.229-3, ч.2 ст.229-5, ч.2 ст.229-9) до 7 років (ч.3 ст.229-2). Таким же чином, максимальний розмір цих покарань коливається в діапазоні від 2 до 15 років позбавлення волі. Різко розрізняються поміж собою медіани санкцій за злочини, що розглядаються: вони коливаються від 2,5 до 11 років позбавлення волі. Має місце невинуватиме різке збільшення розміру покарання в санкціях кваліфікованих складів злочинів. У більшості з них санкції у вигляді позбавлення волі збільшені приблизно у 2 рази, а санкція ч.2 ст.229-9 КК - в 3 рази. Вказано на неузгодженість санкцій поміж ч.1 і 2 складів злочинів, що передбачені ст.229-3 і 229-9. Аргументується необхідність узгодженого визначення нижніх і верхніх меж санкцій таких злочинів, що в значній мірі звужувало б розсуд суду при призначенні покарання.

При аналізі судової практики звертається увага, що основним видом покарання за вчинення злочинів, що розглядаються, призначається реально позбавлення волі (43 %). Досить широко застосовується умовне засудження (9 %). Із застосуванням ст.44 КК було засуджено біля 3 % підсудних. Статтю 44 КК було застосовано за вчинення, як правило, кваліфікованих "наркотичних" злочинів, що може свідчити про порівняно завищену суворість відповідних санкцій. У протиріччі з законом суди не завжди наводять мотиви застосування ст.44 КК.

Переходячи до розгляду проблеми кримінального заохочення за позитивну поведінку, зв'язану з деякими "наркотичними" злочинами, дисертант зазначає, що положення ст.229-10 КК мають за мету створення у осіб, які незаконно володіють чи вживають наркотичні засоби, додаткових стимулів для припинення злочинної діяльності і тим самим забезпечення певних умов для профілактики наркотизму. Норми, що містяться в ст. 229-10 КК, носять заохочувальний характер: вони передбачають обов'язкове повне і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення деяких злочинів, які

пов'язані з незаконним володінням наркотичними засобами. Позитивна поведінка, яка заохочується, називається підставою звільнення, під якою в даному випадку слід розуміти: 1) добровільну здачу наркотичних засобів або 2) добровільне звернення особи в медичний заклад за наданням медичної допомоги в зв'язку із вживанням наркотичних засобів в немедичних цілях.

Умови звільнення від кримінальної відповідальності, за яких заохочувальна норма реалізується, визначають коло тих злочинів, за вчинення котрих особа підлягає звільненню. Такою умовою стосовно "наркотичних" злочинів є: 1) придбання; 2) зберігання; 3) перевозка або 4) пересилка наркотичних засобів.

Пропонується включити до їхнього числа стосовно ч.1 ст.229-10 виготовлення наркотичних засобів, що усуне перешкоди на шляху реального застосування вказаної норми. Крім того, доцільно також розширити умови звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх.

У "Висновку", який завершує дисертацію, пропонується виділити в Особливій частині проекту КК України блок норм, що передбачають відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів, включивши його в главу "Злочини проти здоров'я населення": незаконне поводження з наркотичними засобами з метою збуту; незаконне поводження з наркотичними засобами без мети збуту; розкрадання наркотичних засобів; незаконний посів чи вирощування маку і конопель; створення або держання домів для вживання наркотичних засобів; втягнення неповнолітнього у вживання наркотичних засобів; пропаганда і реклама наркотичних засобів; порушення правил поводження з наркотичними засобами.

Основні положення дисертації опубліковані в таких роботах:

1. Объект преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств // Правовое регулирование государственного строительства в Украине и проблемы совершенствования законодательства. Х., 1992.- с.73-75.
2. О понятии наркотических средств // Проблемы социалистической законности. Х., 1991.- с.88-91.
3. О гуманизации уголовной ответственности за наркотизм // Реформа политико-правовой системы советского общества и укрепление социалистического правопорядка. Х., 1990.- с.79-81.
4. Объект преступления (на примере объекта преступлений, связанных с незаконным обращением с наркотическими средствами) // Методические указания и раздаточный материал к самостоятельной работе студентов по курсу "Советское уголовное право. Часть Общая". Х., 1991.- с.88-91.

Nykyforchyn I.A. Criminal responsibility for illegal operations of narcotic drugs. Thesis in the form of manuscript presented for candidat's of law degree in the specialized field 12.00.08.- criminal law and criminology; correctiv-labour law, Ukrainian State Law Academi, Kharkov, 1994.

The theoretical principles on criminal responsibility for illegal operations of narcotic drugs are defended in the thesis. The specific object of the analysed group of crimes and the mechanism of inflicting injury are substantiated. The signs of the subject (narcotic drugs) are investigated in the thesis. The subject and functional actions constituting illegal operations of narcotic drugs are classified in this thesis. The author gives general notion of the investigated crimes and analyses the tendencies of the development of the legislation. The necessity of decriminalization and criminalization of some actions are proved in the thesis. The author gives recommendations on forming principal and qualified corpus delicti. The suggestions on the expansion of the grounds and the conditions for application of criminal encouragement are substantiated. The systematization of the corpus delicti of "narcotic" crimes is suggested by the author for the draft Criminal Code of Ukraine.

Никифорчин И.А. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств. Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право, Украинская государственная юридическая академия, Харьков, 1994.

Защищаются теоретические положения об уголовной ответственности за незаконный оборот наркотических средств. Обосновывается видовой объект анализируемой группы преступлений, механизм причинения вреда. Исследуются признаки предмета (наркотических средств). Классифицируются предметно-функциональные действия, образующие незаконный оборот наркотических средств. Дается общее понятие рассматриваемых преступлений. Анализируются тенденции развития законодательства. Доказывается необходимость декриминализации и криминализации ряда деяний. Даются рекомендации по конструированию основных и квалифицированных составов преступлений. Обоснованы предложения по расширению оснований и условий применения уголовного поощрения. Предложена систематизация составов "наркотических" преступлений в проекте УК Украины.

Ключові слова: наркотичні засоби, незаконний оборот, кримінальна відповідальність.

Відповідальний за випуск В.В. Устименко

Підп. до друку 15.02.14 Формат 60x84 1/16. Папір друк. №2

Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 1,0. Умовн. фарбо-відб. 1,4

Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. № 1873.

Безкоштовно.

АТ Поліграфічна фірма "Прінтал"

м. Харків, вул. Свердлова, 115

U50482

AB 30.987

AB 30.987